

בעקבות הזיכרון האבוד

התערוכה "בעקבות הזיכרון האבוד", שבה מציגים אמנים מלודז' (פולין), ניו אורלינס (לואיזיאנה, ארה"ב) וישראל, היא הפרק השלישי בפרויקט זיכרון שיזמה האמנית האמריקנית רובין לוי מתוך רצון ליצור מהלך של תיקון לזיכרון הטראומטי בילדות של אמה, שורדת שואה מלודז'.

הפרק הראשון של הפרויקט התקיים בלודז'. הפרק השני הוצג בניו אורלינס והפגיש אמנים מקומיים עם אמנים מלודז', אשר יחדיו התייחסו לנקודת ציון בזיכרון שהניב שיח על תפקידה של האמנות בשימור ושחזור הזיכרון.

הפרק הנוכחי – "בעקבות הזיכרון האבוד" – בוחן את האופן שבו מחוללת האמנות זיכרון תקשורתי ותרבותי שבאמצעותם נבנה הזיכרון הקולקטיבי (Assmann, 2011). חוויות וסיפורים אישיים, פולחנים, אמונות, טראומות, דמיון ותכנים מהתת-מודע העולים מתוך ההתייחסות לטבע ולסביבה עירונית הם חומרי הגלם בתוך ארגז הכלים של האמן. השימוש בכלים כגון אלה, באמצעות פרקטיקות אמנותיות של פירוק, הריסה ובנייה מחדש, יוצרים סיפור על הזיכרון. רוב העבודות הוצגו בעבר – יתר על כן, הן רכיבים מתוך תערוכות שביטאו מהלך מסוים ביצירתם של האמנים – אך כאן הן חלק מנרטיב חדש המעשיר את הפרשנות על העבודות.

בדומה לזיכרון המותנה בזמן ובמקום, ממשיים או בדיוניים, גם הסיפור ונע בין זמנים שונים, בין כאן ועכשיו לבין שם ואז, לטענתו של אסמאן, הוא נשען על הבניות חברתיות ותרבותיות, וכך הסיפור על הזיכרון הוא בעצם סיפור על זהות.

הנרטיב המרובד המתהווה בתערוכה מטשטש את הגבולות הגיאוגרפיים והתרבותיים בין האמנים. יות ויוצר מעין בבואה של הלך רוח משותף כחלק מתהליכי הגלובליזציה. קריאת הנרטיב מבקשת פעולה של פירוק ובנייה. תחילתה בחלוקה לקטגוריות לחיפוש המשותף וניסיון להגדרתו, ומתוך כך מסתמן עיסוק במספר טריטוריות המשמשות נקודת מוצא לפעולת היצירה והמקפלות בתוכן זמן ומקום. טריטוריות אלה מרובדות. חלקן ממשיות, כמו בית ההורים, אזור גיאוגרפי תרבותי ופוליטי במצב של קונפליקט, בעוד אחרות אינן ממשיות אלא מתקיימות בתת-מודע או מדומיינות אך הן בעלות זיקה לזיכרון האישי וההיסטורי. ניתן למצוא אמנים. יות שיצירותיהם נעות בין כמה טריטוריות.

אחת הטריטוריות שרבים מהאמנים. יות עוסקים. ות בה היא זיכרונות ילדות, חלקם טראומטיים. כך למשל, "המערה", יצירתה של **אגנישקה צ'וצ'נצה**, היא מיצב העשוי מכיסאות של כיתה ושמיכות, כדרכם של ילדים, שבה בעת הוא ידידותי ומזמין להיכנס אך הופך למאיים ברגע הצפייה בסרט הווידאו. **מריק לנר**, יליד צ'רנוביץ (אוקראינה), אורג את זיכרונות הילדות במסורת שטיחי הקיר ואיורים של מזרח אירופה. שיבוטיו של פינקו לובשים פנים רבות של גבר, אישה, עובר וגולגלות היוצרים מעגל חיים בין לידה למוות. עבודתו יוצרת שיח על מעמדו של הקראפט בהקשר של אמנות "גבוהה". **מרתה מדג'סקה** ליוותה את פרויקט הזיכרון בלודז' ובניו אורלינס, והקליטה את זיכרונות הילדות של אן סקורצקי לוי (נוסיה), אמה של רובין לוי. פעולת ההקלטה חיברה בין העבר להווה ושימשה מעין תיקון, ריפוי לזיכרון הטראומטי מלודז'. **רובין לוי**, המשועת לתיקון הזיכרון הטראומטי של אמה, מציבה בלונים כייצוג של ילדות; הוורוד היה הצבע האהוב על אמה בילדותה, ועל הבלונים מודפסים תצלומי ילדות של אמה. לוי נוקטת כאן בפעולה של פרשנות הזיכרון של אמה והעתקתו (Relocation) מלודז' לברעם. סרטו של **פיוטר שצ'פנסקי** עוסק

בניסיון להגדיר רצף של זמן, רצף של התרחשויות מהילדות על מנת לדלות זיכרונות היוצרים מתח במפגש עם ההווה.

בית הילדות הוא טריטוריה המשמשת נקודת מוצא לעבודותיהן של **יעל אפרתי** וג'סט'ינה ואנסל. **אפרתי** מתייחסת לזיכרון ילדות של מפגשים עם שכנה קשישה בשם גברת ת'ור, שנשענה על מקל הליכה. ביצירתה מתלכדים שער הכניסה לחצר ומקל ההליכה ליחידה אחת. **אפרתי** בוחרת לתרגם את שער הברזל לחומר קרמי מצופה גרפיט כסוג של העתקה בזמן של הזיכרון. **ואנסל**, העוסקת ביצירתה בזהות נשית, חוזרת אל בית ילדותה הנטוש ומתייחסת אליו כאל ארכיון שבאמצעות פעולות טקסיות ניתן להתחקות בו אחר תכונות נשיות תורשתיות במשפחתה.

דבורה לוסטר ולואיס קרוז אזאצטה עוסקים בשימור זיכרון בתודעה הקולקטיבית של אירועים טראומטיים. **לוסטר** התחקתה אחר ארכיון משטרתי בניו אורלינס, ותיעדה זירות רצח שבהן רוב הקורבנות הם אפרו-אמריקנים. **אזאצטה** מתייחס לאזורי עימות בעיראק, בסוריה ובעזה ומתאר, לצד הפליטות, את משחק המעצמות המעצבות מחדש מדינות שעלולות לקרוס כמו ארמונות חול.

הארכיון משמש כטריטוריה המשמרת את העבר ואשר ממנה דולים האמנים זיכרונות. עבור **ראובן זהבי** משמש הארכיון מאגר ליצירת דימויים הנשענים על תצלומים של עובדות מין, חלקן יהודיות, מרובע בוסביר (Bousbir) שהצרפתים הקימו בקזבלנקה בראשית שנות העשרים של המאה הקודמת ואשר פעל כפארק תיירות מין הגדול מסוגו בעולם. זהבי בוחן האם וכיצד מאפשר הארסנל האמנותי האישי של הרישום והציור התמודדות עם זיכרון קולקטיבי-היסטורי, ומעלה לדיון שאלות אתיות על השימוש בדימויי עבר קולוניאליים. ניתן לקשור את יצירתו של זהבי לקבוצה של אמנים העוסקים בחומר ארכיוני כנקודת מוצא וכתיעוד בדומה ללוסטר ו-ואנסל. **דור גז** יוצר הקשר חדש לדימויים שנלקחו מאוספים של אלבומי פרחים מיובשים בארכיון של המושבה האמריקאית בירושלים, בסדרת "חבצלות השדה", ותצלום סבתו סמירה שנלקח מהארכיון של המושבה הנוצרית-פלסטינית ביפו, המופיעה גם בסרט "סאביר". הוא מוציא אותם מהקשר התיעוד המדעי של צמחייה מקומית (חלקם אף אינם מקומיים) ומכניס אותם להקשר חדש המהדהד את פעולת העקירה לצד הגעגוע למקום ולזמן אידיאליים-כביכול, שגם הם נמצאים תחת איום. **קורטני איגן & אניטה ישאו**, שנקודת המוצא שלהן היא נתונים ממחלקת המקרקעין של ניו אורלינס, בוחנות את השינויים הסוציו-דמוגרפיים בתוך הגוש. הן מנסות להעשיר את הזיכרון ההיסטורי המתועד באמצעות הוספת הקול האנושי ושיתוף פעיל של הצופה. הטריטוריה של **הדר גז** היא זיכרון היסטורי, פרטי וקולקטיבי, השאוב מחומרים ארכיוניים. הטריטוריה אינה מקום ספציפי, וגם הייצוגים שנבזזו או נהרסו מתקיימים רק בזיכרון. הספרים, החפצים, ההתרחשות והמקום נכחדו על ידי הנאצים אך נשמרו בזיכרון הקולקטיבי; באמצעות פעולת הציור יוצרת גז מעין שחזור של זיכרון באמצעות בניית שכבות צבע וחזרה בזמן על ידי גירוד וגריעה, כמעין חשיפת שכבות ארכיאולוגיות של הזיכרון.

ניתן להצביע בתערוכה גם על פרקטיקת אמנות של ניכוס תרבותי מנקודת מבט ביקורתית ויכולתו להתקיים, המותנית בזיכרון התרבותי הקולקטיבי. **דוד עדיקא** מציג שני תצלומים מסדרת "שוק שחור" המתארים פיגוריות שנוצרו במפעל, נצבעו בשחור וצולמו לאור השמש. התצלומים מעוררים זיכרון תרבותי של ה"ביזיו", אותם פסלוני חרסינה בתרבות האירופאית שהפכו לשחורים. עדיקא מלביש "מסכה שחורה" על תרבות מערבית, ובכך מעלה שאלות על ניכוס תרבותי, טעם, ערך ותפקיד האמן. **אייל אסולין** מתייחס בפסלו "מוטי" לזיכרון התרבותי של האמנות הישראלית, ומייצר פרשנות לפסלו של יצחק דנציגר, "נמרוד", הנחשב לאחת מאבני היסוד של קאנון האמנות המקומית. הפסל "מוטי", הקורא תיגר על התפיסה

ההגמונית המערבית של יחסי הכוחות בשדה התרבותי, עשוי מחומר תעשייתי זול ולא מאבן חול נובית כמו הפסל "נמרוד". צבעו השחור של "מוטי" הופך אצל אסולין לייצוג של ה"אחר".

טריטוריה נוספת היא מקום ספציפי בעל הגדרה גיאוגרפית. **ג'ון אייזיה וולטון** מתייחס ללואיזיאנה ולניו אורלינס ובוחן בהן סוגיות של זהות הכוללות ממשות ובלתי נראות, נוכחות והיעדרות, קיימות וריק. ציוריו מקודדים בדימויים וסמלים שניתן לפענחם באמצעות היכרות עמוקה עם השדה התרבותי-מקומי. בדומה לוולטון, גם **קרל ג'ו ויליאמס** מתייחס ביצירתו לסביבה הקרובה, ניו אורלינס. באיורים לספרה של קתי ז' פרייס, "מארדי גרא כמעט לא הגיע השנה", 2022, מתאר ויליאמס את חוויית חידוש קרנבל "מארדי גרא" לאחר הפסקה בשל הוריקן קתרינה. מקור גיבורי איוריו הם אבותיו ואימהותיו האפרו-אמריקנים, ובאמצעותם הוא קורא תיגר על אפליה וגזענות על רקע צבע עור ומוצא. **אשרף פואחרי** ממקם את יצירתו בטריטוריה היסטורית, תרבותית ופוליטית וגיאוגרפית – ישראל. דימוי החמור, שאותו אימץ כייצוג של האישי והקולקטיבי הפלסטיני, מאוים כטרף לצבועים. בטקסט המצויר "אם נישאר בלי זיכרון יאכלו אותנו הצבועים" הוא מעניק לזיכרון ההיסטורי והתרבותי את הכוח המגן מפני ההיטמעות.

טריטוריה מסוג אחר היא זו המתקיימת רק בדמיונו של הצופה ו/או בתת-מודע שלו. יצירתה של **אתי אברגיל** "Fragile Cosmic Love" היא מעין מסע בדיוני של חיפוש אחר אהבה אבודה, המתקיים ביקום ובתת-מודע של הצופה. העבודה מבטאת את הערגה להגיע אל המקום תוך ידיעה שהפעולה מלווה בסכנה, בפגיעות ובחרדה. מצד אחד, חומריות העבודה מעוררת בצופה את הרצון לקלף, לחפור, לגלות את השכבות, ומצד שני מעוררת בו תחושת השבריריות את הפחד לשבור, להרוס או לאבד. סדרתה של **אורית ישי**, "יער הזיכרון" שבו מוצגים תצלומים דיגיטליים של שקופיות של ניתוחי עיניים מעובדות, עוסקת בחקר תהליך הראייה הנע בין העין למיקרוסקופ ולמצלמה, והתוצר הצילומי הוא מעין דימוי שהצופה חובר אליו כזיכרון אישי. **יהודית סספורטס**, בסדרה "קרע קוסמי", מרבדת באמצעות מיפוי, סימון וקידוד אירועים טראומטיים מהעבר המתקיימים רק בטריטוריה של שפת האמנות מכיוון שהשפה המילולית אינה יכולה להכיל אותם. בדומה לאברגיל, הטריטוריה מתקיימת ביקום ובתת-מודע של הצופה. בתהליך הפענוח של היצירה, מותירה פעולת הרישום את הצופה במצב של חוסר אונים בין הממשי לבדיוני, המשכפל את עצמו שוב ושוב.

מגוון הטריטוריות מצביע על פרקטיקות שונות שבהן האמנים יות מתייחסים. ות לזיכרון והם הרכיבים שמהם נבנה הסיפור, התערוכה. החיבורים שטווה הסיפור בין תרבויות מבטאים קולות מגוונים שמתוכם עולות סוגיות של זהות, קיפוח, גזענות, סכסוכים לאומיים, פליטות, רצח עם והגירה, הנבחנות מנקודת מבט ביקורתית. הכאב העולה וצף מתוך היצירות משווע להכרה ולתיקון, ומביע משאלה שאולי ביכולתה של האמנות להביא לריפוי.

סורין הלר